

Vier regenten, twee regentessen, de boekhouder en de bode van het Oude Mannen- en Vrouwengasthuis te Amsterdam (1640).

(Naar een schilderij van Nicolaas Cornelisz. Moeyaert.)

OF de Nederlanders van vroeger eeuwen meer weldadig gezind waren dan andere volken, zullen wij niet beoordeelen, maar in ieder geval is het groote aantal instellingen van liefdadigheid, dateerend uit vroeger eeuwen in verhouding tot de grootte van ons land, wel een typeerend verschijnsel voor den weldadigheidszin onzer vaderen.

Misschien heeft de 17de eeuw er veel toe bijgedragen, gedachtig aan het spreekwoord: de winnende hand is mild, misschien ook ligt het in het karakter van het Hollandsche volk, dat in ieder geval steeds bekend is geweest om het asylrecht, dat het toepaste op vreemdelingen, die om geloofs- of andere redenen hun land moesten verlaten.

Vóór de Hervorming waren het voornamelijk de kerken, kapellen en kloosters, die met fundatien werden bedacht, terwijl later de gast- en weeshuizen en hofjes meer op den voorgrond traden.

De gasthuizen behooren tot de oudste instellingen van weldadigheid. Oorspronkelijk waren ze gesticht als een werkelijk gasthuis voor reizigers en arme kooplieden, die ter markt kwamen en daar in een afzonderlijk gedeelte, de beyert of bayert geheeten, konden overnachten en waar zij voor enkele dagen onderdak vonden, zoowel voor zichzelf als voor hun trekkieren.

Het eerste gasthuis, waarvan wij melding gemaakt vinden, is het gasthuis van St. Servaas in Maastricht, dat evenwel niet werd opgericht ten behoeve van kooplieden, maar voor de vele bedevaartgangers, die opgetrokken naar deze stad.

Van onze vroegere gasthuizen is weinig meer overgebleven en de naam is overgegaan op onze tegenwoordige ziekenhuizen, terwijl de oude gebouwen door verandering van behoeften en inzichten, in den loop der tijden verbouwd of door een andere stichting vervangen werden.

Een tweede instelling van liefdadigheid, die ook thans is verdwenen was het pesthuis, want de pest behoorde tot de ziekten, die in de middeleeuwen geregeld voorkwamen en niet zoozeer vanwege het besmettingsgevaar — voorzorgsmaatregelen nemen deed men in dien tijd niet al te veel — dan wel vanwege het gebrek aan plaatsruimte, bouwde men afzonderlijke pesthuizen. Elburg had er reeds een in 1398 en geelidelijk vinden wij ze ook in andere steden vermeld.

Ook het begraven van de aan pest gestorvenen kan men tot de liefdadigheid rekenen en werd voornamelijk beoefend door de celfbroeders en celfzusters, terwijl ook particulieren zich met de verzorging belastten. Zoo heerschte in 1564 in Kneesslare, een dorp in Oost-Vlaanderen bij de grens van Zeeland de

Weldadigheid in vroeger eeuwen

DOOR W. A. P. SMIT

op den Halletoren te wonen. Dit is weer een typeerend staaltje over de toen heerschende meening omtrent de besmettelijke ziekten. Men was namelijk overtuigd, dat de besmetting klimt en nooit daalt en daarom vond men het beste om personen, die de besmetting konden overbrengen, zoo hoog mogelijk te huisvesten.

Tot de verdwenen instellingen van liefdadigheid behoort ook het leprozenhuis. De lepra is waarschijnlijk een ziekte, die door de kruisvaarders uit het Oosten naar hier is overgebracht. Oorspronkelijk werden de lijders in huis verpleegd, maar toen het aantal steeds toenam ging men over tot het stichten van afzonderlijke verblijven, de z.g. leprozenhuizen. De zieken, die hiertoe in staat waren, mochten nu en dan uitgaan, maar zij moesten hun komst aan de overige menschen kenbaar maken door een ratel, de Lazarusklep genaamd, die zij met zich voerden en in beweging moesten houden.

Dikwijls had het leprozenhuis tweeërlei doel: tot verpleging van de lepra-lijders en tot het opbergen van krankzinnigen of dollen, die door verwanten of vrienden daar werden uitbesteed.

Krankzinnigen werden in die dagen niet zelden als misdadigers behandeld. Men hield ze dan ook zooveel mogelijk in huis; werden zij echter lastig of gevaarlijk, dan kon worden toegestaan, dat zij in een dolhuis werden gezet.

Slechts weinig steden hadden hiervoor een afzonderlijk gebouw. Alleen Amsterdam permitteerde zich de luxe er een te stichten op den Kloventersburgwal.

De krankzinnigengestichten, zooals wij ze thans kennen dateeren uit de laatste jaren van de eerste helft van de 19de eeuw. In Delft werden in het begin van de 18de eeuw zelfs krankzinnigen in het tuchthuis opgesloten.

Een in onze oogen wreed gebruik, dat tot de kermisvermaken behoorde, was het bezoeken van het dolhuis. Het vond zijn oorsprong in de vroegere begrippen, dat in de krankzinnigen de duivel woonde en dien duivel — dus niet den krankzinnige — moest men zooveel mogelijk plagen en treiteren.

De eerste telling van het aantal krankzinnigen in Nederland geschiedde in 1825. Er waren er totaal 1828, 868 mannen en 960 vrouwen, die overal verspreid waren opgesloten in werk-, armen en ziekenhuizen of in gevangnissen, vermengd met misdadigers.

En nu komen wij tot de instellingen van liefdadigheid, die ook

Het kleeden der Weezen in het Heilige Geesthuis.

(Jan de Bray.)

Drie regentessen en de binnenmoeder van het Leprozenhuis te Amsterdam.

(Werner van Falckert (1624).)

thans nog bestaan. Armen en oude lieden werden oorspronkelijk in gasthuizen verpleegd, maar reeds in 1394 stichtte men in Haarlem uit een daartoe geschonken legaat een *oudevrouwenhuis*, naar den geveer het Coenengasthuis geheeten, waar oude en zieke vrouwen en na 1425 ook weezen werden opgenomen.

In diezelfde stad werd in het jaar 1607 op een geschonken stuk grond een *oudemannenhuys* gesticht als wijkplaats voor 60 arme grijsaards.

Ook in Amsterdam had het St. Pietersgilde reeds vóór 1414 een oudemannen- en vrouwenhuys gesticht. Bij hun opname in het huys moesten zij medebrengen behalve hun kleeding, een bed met volledig beddegoed, een eigen kast, 2 stoelen met bijbehorende kussens, twee tinnen kannen, een tinnen kop, een tinnen waterpot en 10 gulden en 16 stuivers voor hun begrafenis.

Wat zij bij hun overlijden nalieten, verviel aan het Huis, dat behalve uit enkele huren en pachten voornamelijk uit aalmoezen zijn inkomsten trok, die daarvoor geregeld in de kerken werden opgehaald.

Het middeleeuwsche gasthuys diende gedeeltelijk voor passanten, voor pestlijders of krankzinnigen, maar werd ook wel gebruikt voor weeshuis. Het oudst bekende afzonderlijke weeshuis is echter vermoedelijk het Kinderhuys in Vollenhoven, dat reeds in 1432 word genoemd en in 1485 wordt gesproken van het „Wessehuys binnen de stad Utrecht, gesticht door Heer Ghert van Souwenballich, tesorier van den Dom“.

De stad Amsterdam, door een gift hietoe in staat gesteld, stichtte in 1523 het Burgerweeshuis, dat in 1561 vergroot en in 1634 werd vervangen door twee stichtingen: een afzonderlijk jongens- en meisjesweeshuis. In 1636 ging de diaconie van de Hervormde Kerk aldaar over tot het stichten van een eigen weeshuis, waarin zij was voorgegaan door de Katholieken, die in 1628 reeds een eigen Maagdenhuys hadden, dat eerst in 1700 gevolgd werd door een jongensweeshuis.

Geleidelijk kwamen toen ook de verdere kerkgenootschappen met Oude-lieden- en Weeshuizen, ieder voor zijn eigen gezindte.

Tot voor kort waren de Amsterdamsche weezen kenbaar aan hun eigenaardige kleeding, een uniform, dat nog stamde uit de middeleeuwen, toen men de kinderen uitdoste in de stadskleuren. Hoe zij zelf daarover dachten, liet men buiten beschouwing, maar men zag er een preventieven maatregel in om ze altijd en gemakkelijk te kunnen contro-leeren.

Ook de *hofjes* mogen we rekenen tot de instellingen van liefdadigheid. Wij

kennen ze allen; dien door kleine huisjes omsloten tuin, waartoe in den regel een monumentale poort van de straatzijde toegang geeft en welke huisjes meestal worden bewoond door vrouwen van meer dan middelbaren leeftijd en die den typeerenden naam dragen van *hofjesjuffrouwen*.

Het oudste hofje vinden we in Utrecht, het Vijfzusterhuys van 1357. Een van de belangrijkste is het Teylershofje, gesticht in 1756 en eigendom van de Teylerstichting te Haarlem, terwijl architectonisch tot een van de mooiste behoort het hofje van Nieukoop in Den Haag met zijn meer dan 60 huisjes.

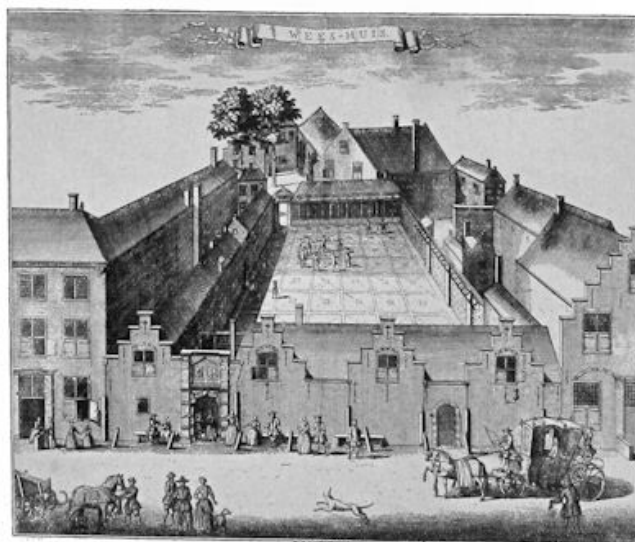
Het eerste oogenblik zou men er misschien niet aan denken, maar tot instellingen van weldadigheid behoort ook de *Bank van Leening*, getuige de oude naam „berg van barmhartigheid“, waar tijdelijk hulpbehoevenden hun goed of koopwaren konden beleenen.

„Tot behulp der noodt druftigen is hier gestelt
De Bank van Leninghe voor een cleyn gelt.“

Een leenbank of lombard was reeds in de 13de eeuw in verschillende plaatsen gevestigd, maar de hooge renten, die deze instellingen meestal rekenden — 25 of 30% — deed sommige steden besluiten tot het oprichten van een stadsleenbank of lombard. Die te Amsterdam werd 26 April 1614 gesticht en het was hier, dat Joost van den Vondel van zijn 70ste tot zijn 80ste jaar de functie vervulde van boekhouder der kleine panden.

Een van de redenen, dat in vroeger eeuwen zoovele instellingen van liefdadigheid in het leven werden geroepen, was behalve de weldadigheidszin van ons volk en misschien ook de ijdelheid om zijn naam in de stichting te doen voortleven, in het bijzonder het feit, dat er geen georganiseerd overleg bestond in de armenverzorging en dat een ieder, die iets in die richting wilde ondernemen, op eigen initiatief was aangewezen.

Het is een natuurlijk verschijnsel, dat hoe beter de sociale toestanden worden, hoe minder er van particuliere, kerkelijke en publieke weldadigheid wordt gevraagd. Maar — om welke redenen de weldadigheid in eere werd gehouden nu even daargelaten — in middeleeuwen en later tijd was de weldadigheid een compensatie voor het gemis aan deugdelijke sociale maatregelen en een bewijs dat men zich toch ook toen reeds verplicht voelde iets te dragen van de lasten der minder bedeelde.

Het Weeshuis te 's-Gravenhage in het jaar 1564.